

8. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

ZBORNIK RADOVA
PROCEEDINGS

8th International Scientific
Conference - Special education
and rehabilitation today

BEOGRAD 2014.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

VIII međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 07–09. novembar 2014.

Zbornik radova

The Eight International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, November, 07-09, 2014

Proceedings

Beograd, 2014.
Belgrade, 2014

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

VIII međunarodni naučni skup
Beograd, 7-9. 11. 2014.
The Eighth International Scientific Conference
Belgrade, 07-09. 11. 2014.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Urednici / Editors:
prof. dr Jasmina Kovačević
prof. dr Dragana Maćešić-Petrović

Kompjuterska obrada teksta - Computer word processing:
Biljana Krasić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-061-0

PARTICIPACIJA OSOBA S OMETENOŠĆU U SOCIJALNIM ODNOSIMA, ODMORU I RAZONODI

Marija Cvijetić¹, Dragana Stanimirović², Svetlana Slavnić²

¹Osnovna škola „6. oktobar“, Kikinda

²Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Socijalna participacija je jedan od centralnih koncepata savremenih pristupa osobama s ometenošću i značajan je prediktor kvaliteta života. Prema modelu „Nastajanja situacije hendikepa“ ograničenja u socijalnoj participaciji nastaju kada barijere u fizičkom i socijalnom okruženju utiču na osobu na način da onemogućavaju potpunu i kvalitetnu realizaciju njenih životnih navika. Cilj ovog rada je prikaz iskustava odraslih osoba s ometenošću u pogledu barijera sa kojima se susreću prilikom učešća u aktivnostima koje se odnose na slobodno vreme, rekreaciju i socijalne odnose. Pregledom elektronskih baza podataka izdvojili smo reprezentativne empirijske nalaze i izveli teorijske i praktične implikacije. Većina osoba s ometenošću ne participira u fizičkim aktivnostima, iako one mogu odigrati važnu ulogu u njihovom zdravstvenom stanju. Kvalitativna istraživanja načina provođenja slobodnog vremena ukazala su da ove osobe učestvuju u širokom spektru slobodnih aktivnosti. Osobe s ometenošću se u ulozi turista suočavaju sa više teškoća, što može imati negativne posledice. Prevazilaženje barijera u ovoj oblasti životnih navika predstavlja jedan od imperativa u radu sa ovom populacijom. Participacija u slobodnim aktivnostima treba da bude bazirana na željama i interesovanjima svake od ovih osoba kako bi se maksimalizovali potencijalni pozitivni efekti ovog tipa životnih navika.

Ključne reči: Socijalna participacija, osobe s ometenošću, socijalni odnosi, slobodno vreme

UVOD

Socijalni model ometenosti, nastao polovinom prošlog veka, postepeno dovodi do korenitih promena u pristupu osobama sa ometenošću. Sama ometenost (disability) se sagledava kao produkt socijalnih barijera ili kao rezultanta interakcije između osobe i okruženja. Neretko se govori o hendikepirajućem dejstvu fizičkog i socijalnog okruženja. Jedan od osnovnih ciljeva je što potpunija i punopravnija socijalna participacija ovih osoba u raznim životnim domenima.

Participacija se definiše kao „uključenost u životne situacije“ (SZO, 2001/2008). Značaj socijalne inkluzije i aktivnog učestvovanja osoba sa ometenošću u aktivnostima zajednice i karakterističnim društvenim ulogama ogleda se u povezanosti ove varijable sa kvalitetom života (Viemero, Krause, 1998, prema Levasseur et al., 2004). Mogućnost

* maja.flower@yahoo.com

pristupa različitim sadržajima u okruženju jedna je od determinanti zadovoljstva sopstvenim životom osoba sa fizičkom ometenošću (Richards et al., 1999). Kvalitet života osoba sa ometenošću u velikoj meri zavisi od sposobnosti osobe da uspostavi i održi harmonične odnose sa svojim (fizičkim i socijalnim) okruženjem (Albrecht, DeVlieger, 1999), a zadovoljstvo socijalnom participacijom blisko je povezano sa ličnim ciljevima i prioritetima osobe i ne mora zavisiti od nivoa ometenosti (Levasseur et al., 2004).

Jedan od prvih sistematskih pristupa definisanju odnosa osobe i njenog okruženja, kao determinante participacije osobe u društvu jeste model Nastajanja situacije hendikepa (*Disability Creation Process DCP*). Centralni pojam u okviru ovog modela predstavljaju životne navike koje obuhvataju svakodnevne aktivnosti i socijalne uloge vrednovane od strane same osobe i socijalnog konteksta u kome živi, u skladu sa karakteristikama te osobe. Situacija hendikepa nastaje kada postoji diskrepanca između sposobnosti i kompetencija osobe i zahteva okruženja, što osobu ograničava u ostvarivanju životnih navika (Fougeyrollas et al., 1998). Ograničenja u socijalnoj participaciji nastaju kada barijere u fizičkom i socijalnom okruženju utiču na osobu na način da onemogućavaju potpunu i kvalitetnu realizaciju njenih životnih navika.

Cilj rada

Cilj ovog rada je prikaz iskustava odraslih osoba s ometenošću u pogledu barijera sa kojima se susreću prilikom učešća u aktivnostima koje se odnose na slobodno vreme, rekreaciju i socijalne odnose.

METODOLOGIJA

Uvid u relevantnu literaturu izvršen je preko Konzorcijuma biblioteke Srbije za objedinjenu nabavku, pregledom elektronskih baza podataka (Wiley Interscience, Science Direct, Springer, EBSCO). Korišćene su ključne reči: disability, barriers, social participation, leisure, recreation, handicap. Dodatna pretraga vršena je prema referencama iz odabranih radova.

DISKUSIJA

Slobodno vreme, rekreacija i socijalni odnosi

Uspeh inkluzije osoba sa ometenošću u velikoj meri zavisi od mogućnosti za ostvarivanje socijalnih odnosa sa pripadnicima opšte populacije i učestvovanje u zajedničkim aktivnostima u lokalnoj zajednici. Istraživanja pokazuju da su mlade odrasle osobe sa ometenošću češće izolovane u odnosu na njihove vršnjake, imaju mali broj prijatelja i teško sklapaju prijateljstva (Morris, 2001). Dvostruko veći broj ispitanika sa ometenošću nego onih iz opšte populacije navodi da im nedostaje neko da ih sasluša, da im pomogne u kriznoj situaciji ili ponudi utehu, neko sa kim mogu da se opuste i ko ih stvarno ceni (Burchardt, 1999b, prema Morris, 2001).

Socijalna inkluzija je realnost za neke, ali ne za sve osobe sa ometenošću i postoji u nekim, ali ne i svim okruženjima. Prema percepciji ovih osoba, četiri ključne barijere za postizanje socijalne inkluzije/učešća u aktivnostima zajednice su: njihova ograničenja po pitanju određenih znanja i veština (slaba pismenost i veštine računanja, loše snalaženje u prostoru, nisko samopouzdanje), ponašanje osoblja za podršku i menadžera usluga (mali broj osoblja, nedovoljno individualnih razgovora, osoblje koje ove osobe ne tretira kao odrasle, ne dozvoljava im da izlaze i planiraju svoje vreme), lokacija kuće/stana (velika udaljenost, nepostojanje pristupačnog transporta, mali broj dostupnih sadržaja i objekata u zajednici, nedostatak društva za učešće u aktivnostima) i faktori zajednice (negativan stav okruženja, mali broj dostupnih informacija o sadržajima/aktivnostima, nepostojanje prilagođenih sadržaja, nedovoljno zastupnika prava ovih osoba) (Abbott, McConkey, 2006).

Za učešće u rekreativnim i aktivnostima rasonode vezuju se brojni pozitivni ishodi kako kod osoba opšte populacije, tako i kod osoba sa ometenošću: razvoj veština potrebnih za nezavisno funkcionisanje (Retish, Reiter, 1999), povećanje samopouzdanja i zadovoljstva životom (Specht et al., 2002), unapređenje adaptivnog ponašanja (Datillo, Schlein, 1994, prema Buttimer, Tierney, 2005) i drugi. Potencijalno najznačajniji činilac, koji može delovati kao facilitator participacije u ovom tipu aktivnosti, ali i kao barijera za učestvovanje, predstavlja (ne)dostupnost podrške (roditelja, vršnjaka, stručnjaka...) (Badia et al, 2011).

Uprkos važnosti angažovanja u različitim fizičkim aktivnostima u cilju očuvanja postojećih funkcija i unapređenja zdravstvenog stanja, većina osoba sa ometenošću ne participira u ovom tipu aktivnosti (Messent et al., 1999). Ove osobe imaju želju da participiraju u fizičkim aktivnostima, ali ih barijere u vidu ograničene ponude i nedostatka odgovarajuće podrške, sputavaju u ostvarivanju fizički aktivnog stila života. Neke osobe sa ometenošću osećaju da nisu dobrodošle, nemaju mogućnost da biraju rekreativne i aktivnosti rasonode (Russel, 1995, prema Beart et al., 2001) i teško pristupaju centrima za rekreaciju, organizovanim fizičkim aktivnostima i opremi za vežbanje (Howie et al., 2012).

Jedan oblik aktivnosti slobodnog vremena svakako jesu putovanja u svrhu odmora i rasonode. Osobe sa ometenošću se u ulozi turiste suočavaju sa više poteškoća koje mogu uticati na njihovo psihološko iskustvo sa putovanja ili ih čak odvratiti od ideje o posećivanju udaljenih destinacija (Searle, Jackson 1985, prema Smith, 1987). U jednoj od retkih studija u čijem je fokusu turističko iskustvo osoba sa ometenošću su opisani faktori koji nepovoljno utiču na iskustvo ovih turista. Pregledom literature, identifikovano su tri specifična tipa barijera: intrinzične (proističu primarno iz nivoa kognitivnih, fizičkih i psiholoških sposobnosti turista), barijere okruženja (spolja nametnuta ograničenja) i interakcione (rezultiraju iz recipročne interakcije između turista i neposrednog miljea). Među intrinzičnim barijerama najčešće navođenim u literaturi su: nedostatak znanja o resursima i mogućnostima za putovanje,

zdravstveni problemi (hroničan bol, ograničeno pokretanje, medicinske kontraindikacije), socijalna neefikasnost (oskudne socijalne veštine, siromašna ili negativna socijalna iskustva) i fizička i psihološka zavisnost od drugih osoba (potreba za fizičkom pomoći pri kretanju i svakodnevnim aktivnostima, prenaplašena vezanost za člana porodice ili stručnjaka i naučena bespomoćnost). U okviru širokog spektra fizičkih i socijalnih barijera spoljašnje sredine ističu se: stavovi drugih osoba, arhitektonske prepreke, ekološke barijere (fizičke prepreke u prirodnom okruženju, uključujući i vremenske prilike), problemi u transportu (manjak dostupnog i finansijski pristupačnog prevoza) itd. Autor ove studije posebno naglašava značaj barijera koje nastaju u međusobnom uticaju i razmeni same osobe sa ometenošću i postojećih karakteristika okruženja, u okviru čega se mogu javiti problemi poput nekongruentnosti veština/sposobnosti osobe i izazova u okruženju (preveliki ili premali zahtevi u odnosu na nivo sposobnosti osobe) i teškoća u komunikaciji (proističu iz interakcije komunikacionih specifičnosti osobe sa ometenošću i neadekvatne reakcije ili prijema informacije od strane sagovornika).

U jednoj od studija pokazalo se da je participacija u slobodnim aktivnostima u većoj meri determinisana personalnim faktorima i opaženim barijerama nego činionicima povezanim sa ometenošću, a da je uloga faktora okruženja značajnija u odnosu na personalne karakteristike. Uticaj spoljašnjih barijera naročito je upadljiv u okviru socijalnih i fizičkih aktivnosti, gde je veća percepcija barijera od strane ispitanika bila povezana sa nižim nivoom učestvovanja u ovim aktivnostima (Badia et al, 2011).

ZAKLJUČCI

Uzimajući u obzir nalaze velikog broja studija koji sugerišu da osobe sa ometenošću žele da se angažuju u više aktivnosti u zajednici i da ostvare više prijateljstva (Abbott, Mcconkey, 2006), prevazilaženje barijera u ovoj oblasti životnih navika predstavlja jedan od imperativa u radu sa ovom populacijom. Uklanjanju prepreka mora da prethodi njihovo identifikovanje. Prikazana reprezentativna istraživanja pokazuju da u ovoj oblasti postoje barijere vezane za osobu, za okruženje i interakcije. Zdravstveno stanje i drugi intrinzični činioци imaju daleko manji uticaj na socijalnu participaciju nego kontekstualni i oni koji su rezultat interakcije prvih i drugih. Ne postoji jedinstvena matrica barijera i facilitatora jer se kombinacije razlikuju od osobe do osobe na šta, između ostalog, utiče njihov subjektivni doživljaj i zadovoljstvo participacijom.

Percepcija barijera u angažovanju u aktivnostima odmora i razonode u negativnoj je korelaciji sa zadovoljstvom osobe sopstvenim slobodnim vremenom (Smith, 1987). Participacija u slobodnim aktivnostima, kao jedan od prediktora kvaliteta života osoba sa ometenošću (Lloyd, Auld, 2002), trebalo bi da bude bazirana na željama i interesovanjima svake od ovih osoba po pitanju vrste i intenziteta aktivnosti, kako bi se maksimalizovali potencijalni pozitivni efekti ovog tipa životnih navika.

LITERATURA

- Abbott, S., & McConkey, R. (2006). The barriers to social inclusion as perceived by people with intellectual disabilities. *Journal of intellectual disabilities*, 10(3), 275-287.
- Albrecht, G. L., & Devlieger, P. J. (1999). The disability paradox: high quality of life against all odds. *Social science & medicine*, 48(8), 977-988.
- Badia, M., Orgaz, B. M., Verdugo, M. A., Ullán, A. M., & Martínez, M. M. (2011). Personal factors and perceived barriers to participation in leisure activities for young and adults with developmental disabilities. *Research in developmental disabilities*, 32(6), 2055-2063.
- Beart, S., Hawkins, D., Kroese, B. S., Smithson, P., & Tolosa, I. (2001). Barriers to accessing leisure opportunities for people with learning disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 29(4), 133-138.
- Buttimer, J., & Tierney, E. (2005). Patterns of leisure participation among adolescents with a mild intellectual disability. *Journal of Intellectual Disabilities*, 9(1), 25-42.
- Fougeyrollas P., Noreau L., Bergeron H., Cloutier R., Dion S. A., St Michel, G. (1998). Social consequences of long-term impairments and disabilities: conceptual approaches and assessment of handicap. *International Journal of Rehabilitation Research* 21(2), 127-41.
- Howie, E. K., Barnes, T. L., McDermott, S., Mann, J. R., Clarkson, J., & Meriwether, R. A. (2012). Availability of physical activity resources in the environment for adults with intellectual disabilities. *Disability and health journal*, 5(1), 41-48.
- Levasseur, M., Desrosiers, J., & Noreau, L. (2004). Is social participation associated with quality of life of older adults with physical disabilities? *Disability & Rehabilitation*, 26(20), 1206-1213.
- Lloyd, K. M., & Auld, C. J. (2002). The role of leisure in determining quality of life: Issues of content and measurement. *Social Indicators Research*, 57(1), 43-71.
- Messent, R. Cooke, C.B., Long, J.P. (1999). Primary and secondary barriers to physically active healthy lifestyles for adults with learning disabilities. *Disability & Rehabilitation*, 21(9), 409-419.
- Morris, J. (2001). Social exclusion and young disabled people with high levels of support needs. *Critical Social Policy*, 21(2), 161-183.
- Retish, P., & Reiter, S. (Eds.). (1999). *Adults with disabilities: International perspectives in the community*. Routledge.
- Richards, J., Bombardier, C. H., Tate, D., Dijkers, M., Gordon, W., Shewchuk, R., & DeVivo, M. J. (1999). Access to the environment and life satisfaction after spinal cord injury. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 80(11), 1501-1506.
- Smith, R. W. (1987). Leisure of disable tourists: barriers to participation. *Annals of Tourism Research*, 14(3), 376-389.
- Specht, J., King, G., Brown, E., & Foris, C. (2002). The importance of leisure in the lives of persons with congenital physical disabilities. *American Journal of Occupational Therapy*, 56(4), 436-445.
- Svjetska zdravstvena organizacija, Ženeva (2001/2008). *Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, onesposobljenja i zdravlja (MKF)*. Pesaro, Fojnica: Educaid.

PARTICIPATION OF PEOPLE WITH DISABILITY IN SOCIAL RELATIONSHIPS, PASTIME AND LEISURE

Summary

Social participation is one of the central concepts of modern approaches to people with disabilities and is a significant predictor of quality of life. According to the model of "Disability Creation Process", restrictions in social participation occur when barriers in physical and social environment affect person so as to prevent the full and efficient realization of her life habits. The aim of this paper is to present the experiences of adults with disabilities in terms of the barriers they face when participating in activities related to leisure, recreation and social relationships. By reviewing the electronic databases, we selected a representative empirical findings and derived some theoretical and practical implications. Many studies show that these persons have problems in establishing and maintaining social relationships. Most people with disabilities do not participate in physical activities, although those may play an important role in their health status. Qualitative research about ways of spending free time indicated that these individuals participate in a wide range of activities. Tourists with disabilities face many difficulties, which may have negative consequences. Overcoming barriers in this area of life habits is one of the imperatives in working with this population. Participation in leisure should be based on needs and interests of each person in order to maximize the potential positive effects of this type of life habits.

Keywords: social participation, people with disabilities, social relations, leisure time